

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.08>

ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “POLITISKĀS,
SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS ATMIŅAS
ANTROPOLOĢIJA: CENTRĀLĀS UN
AUSTRUMEIROPAS PRAKSES”*

2020. gada 13.–14. martā Latvijas Universitātē notika starptautiskā zinātniskā konference “Politiskās, sociālās un kultūras atmiņas antropoloģija: Centrālās un Austrumeiropas prakses” (*Anthropology of Political, Social and Cultural Memory: Practices in Central and Eastern Europe*). Šo konferenci organizēja LU Filozofijas un socioloģijas institūts un LU Latvijas vēstures institūts, Vītauta Dižā Universitātes Sociālās un politiskās kritikas centrs un filozofijas nodaļa (Lietuva), Zeļona Guras Universitātes Politikas zinātnes un valsts pārvaldes institūts (Polija).

Valsts pētījumu programmas (VPP) “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” ietvaros projekta vidusposmā tika plānota konference “Latvijas Republikas starpkaru mantojums un tā saglabāšana okupācijas apstākļos”. Kā izriet no projekta nosaukuma, viens no projekta mērķiem ir pētīt sarežģītos indivīda un sabiedrības mijiedarbības procesus Latvijas vēstures lūzuma jeb, precīzāk, pagrieziena punktos. Neapšaubāmi, jaunāko laiku Latvijas vēsturē nav dramatiskāka pagrieziena punkta par neatkarības zaudēšanu 1940. gada vasarā un tai sekojošajiem notikumiem. Padomju okupācija nāca ar visa iepriekšējā noliegumu, tā un tai sekojošā nacistiskās Vācijas okupācija, kā arī atkārtotā padomju okupācija un tās uzspiestā ideoloģija skāra katru indivīdu – ne tikai fiziski, bet arī garīgi. Gatavojot konferenci, tās organizatori saprata, ka projekta uzdevumiem atbilst arī LU Filozofijas un socioloģijas institūta (LU FSI) iecerētā konference “Politiskās, sociālās un kultūras atmiņas antropoloģija: Centrālās un Austrumeiropas prakses”, kuras mērķis bija atspoguļot ilgstošus pētījumus sociālās, politiskās un kultūras atmiņas antropoloģijā dažādās nozarēs – vēsturē,

* Apskats sagatavots Valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” ietvaros.

socioloģijā, sociālajā filozofijā, politikas zinātnē, etnoloģijā, sociālajā antropoloģijā. Tā kā viens no šīs konferences organizatoriem – Vladislavs Volkovs ir arī viens no VPP projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā” galvenajiem izpildītājiem un projektā strādā LU FSI pētnieces Svetlana Kovaļčuka un Inese Runce, tika pieņemts lēmums abas konferences apvienot zem viena kopīga nosaukuma.

Ņemot vērā tematikas dažādību, konferences darbs tika veidots vairākās sekcijās:

1. Latvijas Republikas starpkaru perioda mantojums un tā saglabāšana okupācijas apstākļos;

2. Komemorācijas prakses sociālās un vēsturiskās atmiņas kontekstā;

3. Kopīgu/atšķirīgu pagātnes tēlu veidošanas komemorācijas procesi.

Pirmā sekcija “Latvijas Republikas starpkaru perioda mantojums un tā saglabāšana okupācijas apstākļos” pulcēja pētniekus un doktorantus no Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta (LU LVI), LU FSI un Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB).

Kā jau norādīts, padomju okupācija skāra visas dzīves jomas, kas tika pārkārtotas atbilstoši padomju ideoloģijai. Mēs nedrīkstam aizmirst, ka Latvija savas pastāvēšanas divdesmit gados bija guvusi ievērojamus sasniegumus daudzās jomās, to skaitā izglītībā. Par tās pārveidi atbilstoši marksistiskajam pasaules uzskatam referēja Dr. hist. Daina Bleiere (LU LVI), uzsverot izglītības un nacionālās identitātes ciešo sakaru. Pārkārtojumi sākās ar skolotāju kadru nomaiņu. Zināmu ieskatu, kā notika skolotāju kadru nomaiņa un atlase, parādīja Dr. hist. Gunta Zemīša (LU LVI) referāts, kurā tika aplūkota nelielas jauniešu nacionālās pretestības grupas darbība 1940.–1941. gadā. Viens no grupas dalībniekiem – skolotājs Raimonds Treimanis tika notiesāts par pretpadomju satura dziesmas izplatīšanu, kas bija iegūta ideoloģiskās audzināšanas skolotājuursos Jelgavā, savukārt grupas iespējamajam izveidotājam Alfonam Beķerim dalība skolotājuursos tika atteikta neatbilstošās sociālās izcelsmes un ideoloģiskās pārliecības dēļ – viņa tēvs bija lauku uzņēmējs, bet viņš pats – jaunsargu organizācijas biedrs.

Doktorante, Mg. hist. Zenta Broka-Lāce (LU LVI), balstoties uz arhīvu materiālu un literatūras izpēti, aplūkoja, kā noritēja Latvijas arheoloģijas zinātnes reorganizācija pēc Latvijas Republikas okupācijas aneksijas. Kā uzsvēra referente, šai zinātnei bija jānodrošina pētījumu bāze komunistu idejai par ražošanas spēku nemitīgo attīstību un Pa-

domju Savienības variantā – par slāvu būtisko pienesumu vislabākās sabiedriski ekonomiskās formācijas – komunisma sasniegšanā, tādējādi ar aizvēstures izpētes rezultātu palīdzību leģitimējot PSRS agresiju un pēckara ģeopolitisko realitāti, kā arī pierādot marksima-ļeņinisma kā šķietami zinātniskas metodoloģijas pārkāpumu par kapitalismā sastopamiem izpētes veidiem.

Padomju pārkārtojumi skāra visas dzīves sfēras. Tam, ko nevarēja tieši aizliegt, centās piešķirt citu, “sociālistisku” saturu. Dr. hist. Anete Karlsonē (LU LVI) referēja par to, kādām izmaiņām tika pakļauts tautas tērps. Lai gan tautas tērps sakņojās tradicionālajā kultūrā un tam nebija nekāda sakara ar politiskajām varām, nodibinoties Latvijas valstij, tas kļuva par latviskuma kā nacionālās ideoloģijas paušanas līdzekli. Mainoties politiskajām iekārtām, tautas tērpa lietojumu nebija iespējams aizliegt, kā aizliedza nevēlamu simbolu – ornamentālo zīmju izmantojumu. Ja kāda simbola lietojumu nevar aizliegt, var mazināt tā nozīmi, pārņemot un iekļaujot to savas politiskās ideoloģijas propagandā. Padomju vara to arī darīja, tomēr arī okupācijas apstākļos latviešu tautas tērps turpināja saglabāt nacionālās kultūras identitātes, tautas un dzimtas sakņu identitātes simbola nozīmi.

Komunistiskais režīms, kas valdīja Latvijā gandrīz pusgadsimtu, vērsās pret visiem garīgajiem strāvojumiem, kas bija pretrunā komunisma ideoloģijai. Par vienu šādu – teozofisku strāvojumu referēja Dr. philol. Jana Dreimane (LNB). Padomju okupācijas laikā tika aizliegta visa teozofiskā literatūra, par tās neatļautu glabāšanu un izplatīšanu draudēja bargs sods. Par nevēlamu tika atzīta arī krievu teozofu Nikolaja un Helēnas Rērihu izveidotā Dzīvās ētikas mācība, kurai neatkarīgajā Latvijas Republikā bija izaudzis diezgan prāvs sekotāju pulks. 1941. gadā vairāki rērihieši tika represēti, citi turpināja nelegālu darbību, līdz 1948.–1950. gadā sekoja jauns apcietināšanas vilnis. Latvijā vien tika notiesāts ap 30 rērihiešu.

Dr. phil. Svetlana Kovaļčuka (LU FSI) aplūkoja Latvijas auditorijā mazāk skartu jautājumu par to, kā manījās attieksme pret tādu personību kā Jurijs Samarins. J. Samarins bija vēsturnieks, viens no Maskavas slavofilisma līderiem, politisks rakstnieks, sabiedriski politisks darbinieks, cara Aleksandra II iekšpolitikas (īpaši Baltijas jautājumā) kritiķis un opozicionārs, Krievijas 1861. gada zemnieku reformas sagatavošanas grupas dalībnieks, Vidzemes zemnieku aizstāvis. 20. gs. 20.–30. gados Latvijas vēsturnieki – prof. Roberts Vīpers, Marģers Stepermanis turpināja J. Samarina tēmu – pētīja Vidzemes zemnieku jautājumu.

J. Samarina vārds 1923. gadā tika iemūžināts, vienu no Rīgas ielām nosaucot viņa vārdā. Pēc 1940. gada jūnija politiskās un ideoloģiskās pārmaiņas piespieda dzēst atmiņas par pagātņi – par J. Samarina darbību latviešu zemnieku labā.

LU doktorants, Mg. hist. Ojārs Stepens aplūkoja, kādām pārmaiņām pēc inkorporācijas PSRS sastāvā tika pakļautas Latvijas kultūras sektora profesionālās organizācijas. Padomju okupācijas laikā tās kļuva par vienu no instrumentiem, ar kuru okupācijas vara realizēja nozares kontroli un tās iesaistīšanu režīma ideoloģijas izstrādē un propagandas izplatīšanā, ar administratīvajiem u.c. resursiem izslēdzot no efektīvas radošās aprites savienībās neapvienotos. Padomju okupācijas apstākļos notika divējāds process – jaunu kultūras nozares profesionālo organizāciju veidošana un esošo pārveide atbilstoši okupācijas režīma vajadzībām.

Šobrīd acimredzot trūkst plašāka, apkopojosa pētījuma par to, kāda bija attieksme pret padomju režīmu dažādos Latvijas sabiedrības slāņos. Neapšaubāmi nesamierināmi komunistiskā režīma pretinieki bija bijušie Krievijas baltgvardi, kuri Krievijas pilsoņu kara laikā nonāca Latvijā. Šai maz pētītajai tēmai pēdējā laikā pievērsies LU doktorants, Mg. hist. Andrejs Gusačenko (LU LVI), kurš konferencē uzstājās ar referātu “Krievijas pilsoņu kara turpināšanas iespējas Baltijas jūras reģionā 1920. gadā: iekšējie un ārējie faktori”.

Balto emigrācijas darbība Latvijā 1920. gadā guva plašu rezonansi, rudenī eskalējot pirmo starptautisko politisko krīzi starp Padomju Krieviju un Latviju pēc miera līguma noslēgšanas, kur padomju puse izmantoja vervēšanas biroju faktu kā ieganstu politiskā spiediena veikšanai uz Latvijas valdību.

Nav šaubu, ka neatkarības zaudēšana izraisīja dziļu šoku Latvijas sabiedrībā. Sevišķi sāpīgi to uztvēra jaunatne, kura bija uzaugusi un ieguvusi izglītību Latvijas Republikā. Situācija īpaši samilza 1940. gada rudenī, kad tika uzsākta marksisma dogmās iekļautā jaunatnes garīgā audzināšana. Pāraudzināšanai tika pakļauti arī skolotāji. Lai pretotos tam, veidojās vairākas jauniešu grupas, kurās iekļāvās arī daži skolotāji. Cik reāla bija šo grupu darbība, cik atzīšanās tika panāktas ar šantāžu, iebiedēšanu un spīdzināšanu, šodien ir grūti pateikt. Guntis Zemītis aplūkoja vienu šādu grupu referātā “Nacionālā pretošanās kustība un represijas padomju okupācijas pirmajā gadā. Patiesība un izdomājumi. Rūdolfa Atvara, Alfona Beķera, Gunāra Rudovska, Raimonda Treimaņa krimināllietas piemērs”.

Pēc padomju okupācijas un inkorporācijas PSRS sastāvā sabiedrības kontroli jebkurā Latvijas PSR administratīvajā teritorijā veica Latvijas Komunistiskā partija (LKP) ar savu vietējo organizāciju starpniecību. Daži sabiedrības locekļi bija gatavi iesaistīties to darbā. Par to, kā laikā no 1950. līdz 1956. gadam veidojās LKP Dundagas rajona organizācijas sastāvs, referēja Dr. hist. Dzintars Ērglis (LU LVI). Tomēr vairākums Latvijas sabiedrības, lai gan samierinājās ar padomju režīmu un aktīvu pretestību neizrādīja, saglabāja atmiņas par Latvijas neatkarības gadiem.

Atmiņas, tāpat kā izjūtas, ir grūti vai pat neiespējami fiksēt. Totālas kontroles apstākļos arī dienasgrāmatā fiksētas pārdomas varēja kļūt par pamatu represijām. Tādēļ atklātu dienasgrāmatu no šī perioda nav daudz. Dr. hist. Inesei Runcei (LU FSI) bijusi iespēja iepazīties ar kardināla Julijana Vaivoda dienasgrāmatu. Kardināla atmiņas par “citu Latviju” viņa prezentēja konferencē.

Dr. hist. Uldis Krēsliņš (LU LVI) referātā “Latvija kā ģeopolitiskais faktors un partneris Eiropas un ASV politiskās drošības sistēmā 20. gs. 20. gadu sākumā: dažas mācības un konsekvences” norādīja uz zināmām paralēlām ģeopolitiskajā situācijā un drošības nodrošināšanā 20. gs. 20. gados un mūsdienās, aicinot ņemt vērā gan tā laika sasniegumus, gan pieļautās kļūdas.

Plānojot konferences otro daļu, tās organizatori uzskatīja, ka ir svarīgi iezīmēt šīs konferences tēmu politisko un kultūras ģeogrāfisko kontekstu, tas ir, sociālās atmiņas fenomenus un tās izziņas veidus Centrālās un Austrumeiropas politiskajā un kultūras telpā. Šī akcentēšana ir būtiska šādu apsvērumu dēļ: pirmkārt, bija nepieciešams parādīt, kā šajās valstīs veidojas mūsdienu sociālās atmiņas noteicošās īpašības, kas, no vienas puses, ir saistītas ar Eiropas politiskajām un kultūras vērtībām, bet, no otras puses, ir orientētas uz savas vēsturiskās pieredzes atražošanu, kurai ir raksturīga šī reģiona pamatnāciju sociālās atmiņas un vairāku etnisko, lingvistisko un reliģisko minoritāšu sociālās atmiņas kombinācija. Otrkārt, svarīgi bija arī salīdzināt sociālās un kultūras atmiņas tradīcijas un to izpētes metodoloģiju Centrālās un Austrumeiropas zinātnieku darbos saistībā ar Morisa Halbvahsa (*Maurice Halbwachs*), Žaka Legofa (*Jacques Le Goff*), Jana Asmana (*Jan Assmann*), Aleidas Asmanes (*Aleida Assmann*), Pjēra Norā (*Pierre Nora*) un citu izcilu zinātnieku pētījumiem. Šajā aspektā svarīgi ir izsekot sociālās atmiņas kā kolektīvās atmiņas izpētes loģiku, ņemot vērā faktu, ka politiskās elites un sabiedriski politiskās apziņas lielākajā daļā dominē liberālas un individuālistiskas vērtības.

Šim aspektam sociālās atmiņas pētīšanā, kurā, no vienas puses, atspoguļojas pamatnāciju un etnokultūras un etnoreliģisko minoritāšu kolektīvo identitāšu mijiedarbība un, no otras puses, etniski un kulturāli plurālās sabiedrības modernizācijas un postmodernizācijas prasības, bija veltīti Latvijas, Polijas, Čehijas un Krievijas zinātnieku referāti. Vēstures doktors Mārtiņš Mintauris referātā “Sociālā modernizācija un latviešu nacionālās identitātes rašanās 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā” raksturoja latviešu kolektīvās identitātes etnisko un pilsonisko elementu mijiedarbību “lielā 19. gadsimta” (1796–1915) periodā. Profesors Igors Šuvajevs referātā “Atmiņas teātris: daži piemēri no Latvijas” vērsa uzmanību uz kolektīvās atmiņas prezentācijas nošķiršanas apstākļiem – apspiešanas un polifonijas situācijām.

Secijas darbā nolasīto referātu liela daļa bija saistīta ar etnokultūras identitātes tēmu konstruēšanas diskursīviem veidiem. To sociologu, kuri aktīvi izmanto jēdzienu “identitātes diskursīvā konstruēšana”, darbu analīze rāda, ka viņu motivācija iekļaujas vēlmē uzskatīt identitātes nevis par stabiliem, bet gan mainīgiem sociāliem veidojumiem, kurus tieši ietekmē ne tikai esošās sabiedrības institūcijas, normatīvās kultūras, bet arī cilvēku daudzveidīgās sociālās mijiedarbības konteksts. Piemēram, pēc Ernesto Laklo (*Ernesto Laclau*) un Šantalas Mufas (*Chantal Mouffe*) teiktā redzams, ka diskursa teorija mūsdienu sociālo parādību izpratnē tika aktualizēta, tieši sabiedrības kultūras un politiskā plurālisma idejas un prakses īstenošanas gaitā konstruējot grupu kolektīvās identitātes. Varšavas Universitātes doktorants Aleksejs Rogozins referātā “Vai kāds šeit skumst par *okolotočnij*? Dažas piezīmes par starpkaru Varšavas un Rīgas iedzīvotāju kolektīvo atmiņu” analizēja krievu iedzīvotāju kolektīvās identitātes prezentācijas elementus Rīgas un Varšavas pilsētu vidē. Čehijas Zinātņu akadēmijas vēstures doktors Zdenko Maršaleks (*Zdenko Maršálek*) parādīja nepieciešamību atzīt reģionālās etnokultūras kolektīvās identitātes kopīgās nacionālās identitātes ietvaros (referāts “Reģionālā identitāte pakļauta centru spiedienam. Silēzieši Otrā pasaules kara laikā, lojalitātes sadursme un reģionālo specifiku marginalizācija pēc kara nacionālo stāstījumu veidošanā”). Mākslas doktore Nadežda Pazuhina (referāts “Komemorācijas cēloņsakarība”: pagātnes slēpts stāvoklis Latvijas krievu biogrāfiskajos stāstījumos”) un socioloģijas doktors Vladislavs Volkovs (referāts “Krievvalodīgās jaunatnes Latvijā identitātes diskursīvās formas”) izanalizēja biogrāfisko stāstījumu prakšu izpausmes Latvijas krievu minoritātes kolektīvās etniskās identitātes veidošanā. N. Pazuhina lika uzsvāru uz respondentu indivi-

dualizēto dzīves stāstījumu analīzi, bet V. Volkovs parādīja, cik svarīga ir institucionālā ietekme uz respondentu sociālo atmiņu un kolektīvās identitātes prezentāciju stāstījumos. Filozofijas doktore Ludmila Artamoškina (Sanktpēterburgas Valsts universitāte) referātā “Traumatiskā un sāpju atmiņa: biogrāfijas rakstīšanas filozofiskie un antropoloģiskie pamati” analizēja traumatiskās atmiņas konteksta ietekmi uz sociālo identitāti.

Lietuvas kolēģu zinātņu doktoru Gintauta Mažeika (*Gintautas Mažeikis*) un Toma Kavaļauska (*Tomas Kavaliauskas*), kuri strādā Kauņas Vītauta Dižā Universitātes Sociālās un politiskās kritikas centrā, interešu tematika ir vērsta uz sociāli antropoloģiskās, filozofiskās un socioloģiskās pieejas saistību ar mūsdienu sociāli politiskās kritikas fenomena analīzi. Saskaņā ar Lietuvas zinātnieku viedokli tas paredz ne tikai teorētiskās izpratnes un empīrisko pētījumu mijiedarbību, bet arī izpratni par daudzu zināšanu lauku nesamērīgumu, ņemot vērā paradigmu un diskursīvu pieeju daudzveidību sociāli politiskās kritikas analīzē sociālās antropoloģijas ietvaros. Tāpēc ārkārtīgi svarīgu vietu iegūst daudzveidības ētika, uzmanības centrā izvirzot atziņas, cieņas un pašcieņas vērtības (Aksela Honeta (*Axel Honneth*) teorija) kā kritiskā diskursa modalitātes, kas aktualizē Emanuela Levina (*Emmanuel Lévinas*) filozofisko mantojumu un Alfonso Liņģa (*Alphonso Lingis*) atšķirības fenomenoloģisko antropoloģiju un ir visu filozofiski antropoloģisko pētījumu un naida formu kritikas galvenā nostādne. Tieši tāpēc sociāli politiskās kritikas politisko kodolu ir iespējams iegūt no cilvēku savstarpējo attiecību morālā saturā, uzticības ētikas Vītauta Kavoļa (*Vytautas Kavolis*) socioloģijas un Leonīda Donska (*Leonidas Donskis*) filozofijas kontekstā.

Konferences sekciju “Komemorācijas prakses sociālās un vēsturiskās atmiņas kontekstā” organizēja projekta “Mirušie dzīvo cilvēku pasaulē: kroskultūru pētījums par tanatoloģiskās prakses un ticības komunikatīvajiem aspektiem” (Krievijas Zinātnes fonda grants Nr. 18-18-00082) dalībnieki. Šīs sekcijas darbā bija pieteikti zinātnieki no Krievijas Zinātņu akadēmijas Etnoloģijas un antropoloģijas institūta – projekta vadītājs Dr. Sergejs Sokolovskis (*Sergei Sokolovskii*), Dr. Jeļena Danilko (*Elena Danilko*), Dr. Igors Morozovs (*Igor' Morozov*), Dr. Pāvels Kuprijanovs (*Pavel Kupriianov*), doktorante Jeļena Česnokova (*Elena Chesnokova*). Sekcija bija plānota kā pārskats par šo zinātnisko projektu, kas balstījās uz pētījumiem septiņās valstīs trijos kontinentos. Projekta ietvaros sociālā un kultūras atmiņa tiek uzskatīta par vienu no

tanatoloģisko prakšu un ticību komunikācijas aspektiem. Šajā pētnieciskajā projektā tika izstrādāts teorētiskais modelis, kura mērķis ir izveidot pamatu turpmākiem salīdzinošiem reģionāliem pētījumiem un kas var dot drošu iespēju salīdzināt novērojumus par mūsdienu komunikāciju ar mirušajiem, lietojot tās tradicionālos veidus. Antropologi, pētot nāvi dažādās kultūrās, raksta par vairākiem nāves veidiem un polemikā par tās bioloģiskiem traktējumiem uztver to nevis kā universāliju, bet galvenokārt kā kultūras konstrukt, kuram piemīt atšķirīgas īpašības dažādās cilvēku kopībās. Šī zinātnieku grupa uzskata, ka vajag ne tikai paplašināt uzmanības loku par nāves kroskulturālo dažādību un bērū ceremonijām, kas ir tradicionāli pētītas etnogrāfijā, bet arī izstrādāt izziņas modeli, kas ļauj novērst plašu nāves interpretācijā, – nāves kā vienreizēja notikuma un cilvēka fiziskuma daudzveidības koncepciju, kura gūst arvien lielāku apstiprinājumu sociālajās zinātnēs. Šie zinātnieki piedāvā raksturot nāvi kā ķermeņa triju modusu – 1) fenomenoloģiskā ķermeņa, 2) fiziskā jeb bioloģiskā ķermeņa un 3) sociālā ķermeņa, kas ir dziļi integrēti esošajā kultūrā un sabiedrībā, – miršanas heterohronitāti. Katram šim modusam dažādā vidē (reālajā un virtuālajā, dabas un kultūras vidē) ir savas novecošanās un miršanas likumsakarības un īpašas integrācijas pazīmes, kas atspoguļojas komunikācijās un praksēs ar mirušajiem un viņu mantojumu. Cilvēka ķermeņa tradicionālā traktējuma pārskatīšana, kas notiek ne tikai filozofiskajā antropoloģijā, bet arī tādās lietīšķās zinātnes disciplīnās kā biomedicīnā, kognitīvajās zinātnēs, zinātnes un tehnoloģiju pētniecībā, ļauj akcentēt ķermeņa robežu problēmas, miesas inkarnāciju daudzumu un ķermeņa kā dzīva organisma un tā vides savstarpējo atkarību.

Iepazīties ar referātu tēzēm, kuras konferencē bija pieteikuši zinātnieki no Latvijas, Lietuvas, Polijas, Čehijas un Krievijas, var izdevumā: V. Volkov, G. Zemītis, N. Pazuhina (eds.). *Anthropology of Political, Social and Cultural Memory: Practices in Central and Eastern Europe: Program & Abstracts*. Rīga: Institute of Philosophy and Sociology, Institute of Latvian History, University of Latvia, 2020.

Vladislavs Volkovs, Guntis Zemītis